

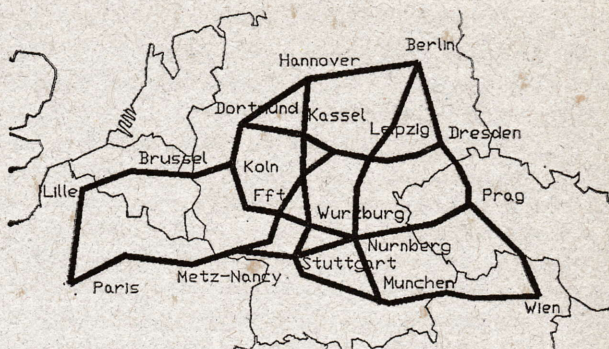
Výhled do roku 2000

Ve všech druzích dopravy ve smyslu připravované dopravní politiky ČR přejímají péči o stav a rozvoj dopravní infrastruktury orgány státní správy podle stanovených kompetencí. Problematika financování je dosud nevyjasněna. Navrhuje se zřídit účelové finanční fondy, a to jak státní, tak i podnikové. Tvorbu a používání jednotlivých fondů by měly stanovit samostatné zákony.

Objem každoročních investic do dopravní infrastruktury ČR by měl v příštích letech významně vzrůst. V letech 1995–2000 by se měl pohybovat v rozmezích 3–5 % z vytvořeného HDP, přičemž podíl státu na financování se uvažuje 60 % v roce 1995 s klesající tendencí do roku 2000, kdy by měl být kolem 40 %.

Ve struktuře budoucích investic by měla mít největší podíl železniční doprava. Geografická poloha předurčuje pro ČR funkci tranzitního státu v rámci integrující se Evropy. Praha leží na jedné ze stran tzv. produktivního trojúhelníku Evropy o vrcholech Paříž – Berlín – Vídeň, které by měly být propojeny systémem rychlých železnic.

Navrhované trasy rychlodrážní sítě pro tzv. „produktivní trojúhelník Evropy“.

Pramen: EIRNA - Studie: Infrastruktur für ein freies Europa

Vzhledem k tomu, že celý systém rychlých evropských železnic by měl být dobudován do roku 2010, je nezbytné, aby se ČR prioritně zaměřilo na vybudování vysokorychlostních tratí z Prahy na západ (Norimberk), na sever (Dražďany) a na jih (Vídeň). Pro mezinárodní tranzit „západ – východ“ je nejvýznamnější trasa – Praha – Ostrava s odbočkami do Brna a Bratislavy a dále spojení Praha – Linec, které by se mělo stát významným dopravním uzlem Evropy (železničním, silničním i říčním).

ZKUŠENOSTI ZE ZAHRANIČÍ

Prof. János KORNAI, Institut pokrokových studií, Budapešť

Transformační recese – všeobecný fenomén zkoumaný na vývoji maďarské ekonomiky (I.)

Všechny postsocialistické státy prožívají období hluboké recese. Ve srovnání s klasickou recesí kapitalistického konjunkturálního cyklu má transformační svá specifika. Analýza vychází z příkladu Maďarska a rozebírá:

- ♦ situaci při přechodu od trhu prodávajícího k trhu kupujícího,
- ♦ transformaci reálné struktury ekonomiky,
- ♦ poruchy v koordinačním mechanismu,
- ♦ makroekonomické důsledky tvrdší finanční disciplíny,
- ♦ zaostalost finančního systému.

Postupně přistupuji k hodnocení jednotlivých komponentů agregátní poptávky – investic, soukromé spotřeby, vládní spotřeby a exportů. Za velmi důle-

žitý faktor považuji snižující se sklon k investování. Studie vyústí ve shrnutí politických, ekonomických a psychologických předpokladů pro obnovení růstu.

Společným jmenovatelem vývoje všech postsocialistických zemí bez výjimky je hluboká recese, bez ohledu na rozdílné startovní podmínky a specifické okolnosti.

Pokles produkce polské ekonomiky (zářného příkladu šokové terapie) připomíná maďarský, kde nastal postupný přechod. Výroba prudce klesla v zemích, které začínaly s vysokým mezinárodním zadlužením, stejně jako v Československu, které tímto problémem nebylo zasaženo. K poklesu došlo tam, kde před začátkem reformy proběhly hospodářské změny i v zemích, které k nim přistoupily až po politickém převratu.

Chci se zaměřit na faktory, vykazující u všech značnou podobnost. Ačkoliv budu uvádět příklad Maďarska, domnívám se, že se výsledky studie dají využít pro celý region.

Jelikož se tento typ recese zcela zásadně liší od teorií popisujících kolísání ekonomického vývoje, nazývám ho transformační recesi.

Údaje za Maďarsko ukazují, že produkce následující po dlouhé stagnaci, je hlubší než ve třicátých letech v období Velké deprese. Celková výroba klesla o 19 % místo o tehdejších 7 %, průmyslová výroba dokonce o 36 % místo dřívějších 12 %. Přitom recese se v Maďarsku projevuje v relativně mírnější podobě než ve většině dalších zemí východní a střední Evropy.¹⁾

Všeobecně se očekávalo, že přechod bude doprovázen řadou obtíží, ale pokud si vzpomínám, nikdo nepředvídal tak hluboký propad.²⁾

TABULKA 1: Vývoj HDP a průmyslové produkce v Maďarsku v letech 1980–1992
(indexy 1989 = 100)

Rok	HDP	Průmyslová produkce
1980	86,5	98,8
1981	89,0	94,3
1982	91,5	98,7
1983	92,1	100,4
1984	94,6	103,0
1985	94,4	100,9
1986	95,8	100,4
1987	99,7	103,6
1988	99,6	102,1
1989	100,0	100,0
1990	96,7	92,3
1991	85,2	74,8
1992	80,9	63,8

TABULKA 2: Volná místa a nezaměstnanost

Rok	Počet registr. míst	Počet registr. nezam.	Nezaměstnanost v %
1990/03	34 048	33 682	0,7
06	37 859	43 506	0,9
09	26 969	56 113	1,2
12	16 815	79 521	1,7
1991/03	13 583	144 840	3,0
06	14 860	185 554	3,9
09	15 351	292 756	6,1
12	11 529	406 124	8,5
1992/03	15 124	477 987	8,9
06	25 346	546 676	10,1
09	25 634	616 782	11,4
12	24 097	663 027	12,3
1993/01	26 471	693 983	13,3
02	32 432	705 032	13,6

Zdroj: National Labor Center, Budapest

Poznámka: Statistická definice míry nezaměstnanosti byla od počátku roku 1992 přizpůsobena západní metodice. Předchozí údaje jsou kalkulovány podle staré [přepočtem podle nové by vyšly o něco nižší].

¹⁾ Dá se předpokládat, že podíl stínové ekonomiky v celkové produkci ve stejném období vzrostl. Pokud tomu tak je, pokles celkového HDP byl nižší než uvádějí statistiky.

²⁾ Veřejnost východoevropských zemí na tuto možnost nebyla připravena, žádný politik ani ekonom ji nezahrnul do svého programu.

TABULKA 3: Produkt, investice, zaměstnanost v Maďarsku v letech Velké deprese (indexy)

Rok	Čistý národní produkt	Prům. výroba	Tvorba kapitálu	Zam. v prům.
1929	100,0	100,0	100,0	100,0
1930	103,3	94,6	75,6	91,3
1931	101,0	87,4	59,1	82,9
1932	96,2	81,9	54,5	73,0
1933	93,6	88,2	43,5	73,6
1934	102,0	99,2	34,9	79,9
1935	102,7	108,8	34,5	85,9
1936	107,8	118,4	41,8	94,7
1937	115,1	129,5	54,3	104,0
1938	112,5	125,3	60,7	112,3

Studiem příčin transformační recese se zabývalo mnoho ekonomů, ale nikdo z nich nedospěl k jednoznačným důvodům. Někteří hovoří o jedné příčině, jako například kolaps vzájemného obchodu RVHP včetně sovětského trhu. Takové jednoduché teorie se mi nezdaří přesvědčivé. Domnívám se, že se jedná o celý souhrn příčinných faktorů, které mají společně jedno, a to samu postsocialistickou transformaci. Souhlasím s tím, že k poklesu přispěly i další faktory jako například recese ve vyspělých ekonomikách.

Přímé a na první pohled zřetelné ekonomické nevýhody, jako jsou například tvrdší exportní podmínky, nebo nižší příliv kapitálu, provází také nepříznivé sociologicko-psychologické klima. Je nešťastnou shodou okolností, že se dřívější socialistické státy přesunují na pozici kapitalismu právě v době, kdy tento systém není v nejlepší formě. Na tyto vnější aspekty, stejně tak jako na numerickou předpověď budoucího vývoje, či detailní program vládních ekonomů se nebudu zaměřovat. Mám v úmyslu zhodnotit několik hlavních tendencí z minulosti prolínajících se do současnosti a komentovat s tím spojené problémy strategického charakteru.

Všeobecné faktory způsobující recesi

Ani recese ve vyspělé kapitalistické ekonomice neznamenají automaticky pokles produkce každé firmy a produktu. I v době, kdy se ekonomika pohybuje blízko dna, omezují úspěšné firmy výrobu jen sporadicky. V transformační recesi to není tak výjimečné. Charakteristickým rysem je současné prolínání protikladů: kontrakce a expanze, úspěchů a pádů, hromadných odchodů i hromadných vstupů do odvětví.

Řečeno slovy dnes tak často citovaného Schumpe-tera, bouřlivým tempem dochází k „tvorivé destrukci“. Ale je stále možné hovořit o recesi v makroekonomickém smyslu, protože bilance obou procesů je záporná: v současné době je proces kontrakce silnější než rychlost paralelně probíhající expanze. Z toho vyplývá, že analýza nesmí být zaměřena výhradně na faktory vysvětlující absolutní pokles. Výsledná bilance je souhrnem působení činitelů podporujících růst i pokles a současně těch, které brzdí růst i pokles.

Každý konjunkturální cyklus má v kapitalismu zvláštní charakteristiku. Pokusím se s určitou mírou

abstrakce srovnat individuální projevy transformační recese s „ideálním typem“ typické recese ve vyspělé kapitalistické ekonomice.

♦ Od trhu prodejce k trhu kupce

Za normálního stavu kapitalistické ekonomiky se prosazuje dlouhodobý trend makroekonomické monetární rovnováhy: agregátní poptávka je v rovnováze s agregátní nabídkou při určité cenové úrovni. Obvyklými doprovodnými jevy jsou nezaměstnanost přibližující se přirozené míře, nadměrné kapacity provázející nedokonalou konkurenci, která ovládá převážnou část trhu, stále probíhá proces vstupů a odchodů z odvětví. Rovnováha moci mezi stranou nabídky a poptávky se vychyluje ve prospěch poptávky. **Existuje trh kupujícího, v němž prodejci soutěží o peníze kupujících a toto je přesně jedna z největších výhod kapitalismu, protože povzbuzuje přizpůsobování výroby poptávce, respektuje suverenitu spotřebitele, podporuje zlepšení kvality a nabídky nových výrobků.**

Srovnáme to s běžnými podmínkami socialistického hospodářství, tedy trvalou nedostatkovou ekonomikou, v níž agregátní nabídka a agregátní poptávka nejsou za existující cenové úrovně v rovnováze. **Průvodním znakem je nedostatek pracovníků, neuspokojená poptávka po mnoha výrobcích a službách, často rozšířené fronty na zboží a nucená substituce. Rozšiřování výroby pravidelně naráží na úzké profily a omezení na straně fyzických zdrojů a dostupnosti tvrdé měny. Rovnováha moci mezi nabídkou a poptávkou je opačná. Jde o trh prodejce, v němž kupující soupeří o zboží.**

Ani na vrcholu konjunkturálního cyklu ve vyspělém kapitalismu se trh nepřesune k nedostatkové ekonomice. Trh kupujícího v základu převládá a rovnováha se nanejvýš slabě skloní na stranu prodejce. V období dosažení ekonomického dna vzrůstá nezaměstnanost a nevyužití zdrojů, které naopak posilují konkurenci.

Transformační recese je, na druhé straně, kombinovaná s hlubokou a unikátní změnou. Ekonomika se mění z trhu prodejce na trh kupujícího, z ekonomiky omezené nabídkou na ekonomiku omezenou poptávkou. To je proces, který je do určité míry vědomě řízený hospodářskou politikou (monetární, fiskální a cenovou) s cílem překonat nedostatečnou nabídku. Ale směr vývoje je také silně ovlivněn nekontrolovanými a spontánními procesy. Existuje vzájemná závislost mezi recesí a přechodem k tržnímu režimu, takže ani jeden proces nemůže být jednoduše označen za příčinu druhého.

V zemích, které se zbavily klasického socialismu před politickou změnou, prvořadě v Maďarsku, začal přechod k trhu kupujícího dříve. Nabídková strana postupně během posledních šesti let překonávala překážky a omezení jako nedostatek pracovních sil, nedostatek materiálu, polotovarů a náhradních dílů. Nyní prakticky neexistuje omezení výroby vzhledem k nedostatečnosti fyzických zdrojů. Paralelně s tímto stavem je vidět podstatnou změnu v úloze poptávky, která nyní mnohde působí jako poptávková bariéra, jako faktor usměrňující výrobu.

Výrazně omezujícím činitelem jsou samozřejmě také finanční omezení.

Při určitém zjednodušení se období přechodu maďarské ekonomiky dá rozdělit do dvou stupňů. Nejprve se potlačovaná inflace (znak nedostatkové ekonomiky) přeměnila na mírnou otevřenou inflaci. Postupné uvolňování cen působilo v tomto ohledu: vytvořila se cenová úroveň, při níž se vyrovnala nabídka s poptávkou. Tomu také napomohly faktory na straně nabídky: vznik soukromého sektoru, usnadnění podmínek vstupu do výroby a částečná liberalizace importů. Míra inflace se zrychlila a dosáhla vrcholu v červnu 1991, kdy byly ceny o 38,6 % vyšší než předchozí rok. Tím došlo k vstřebání peněžního převisu a uspokojení kupní síly a skončila makroekonomická situace charakterizovaná jako celkový převis poptávky.

Snaha finanční administrativy o překonání inflace započatá v roce 1991 přinesla své ovoce v roce 1992. Nejnižší úroveň byla dosažena v červenci 1992, kdy dosáhla 20,1 % ve srovnání s minulým rokem. Od té doby kolísá mezi 20–26 %. Do určité míry byla udržována monetární politikou. I když žádný ortodoxní monetarista by finanční politiku přelomu osmdesátých a devadesátých let nenazval „restriktivní“, protože stále existoval prostor pro podstatný růst inflace v peněžní zásobě, poptávka jednoduše „neutekla“. Poptávka ve skutečnosti značně poklesla ve fyzickém množství a mezera mezi poptávkou a dřívější maximální nabídkou, to znamená potenciálním HDP, se rozšířila. Nakonec se ekonomika na makroúrovni posunula ze situace nadměrné poptávky k nedostatečné poptávce.

„Tržní režim“ může být zobrazen užitím syntetického indexu, který ukáže složení zásob. V nedostatkové ekonomice se firmám hromadí zásoby vstupů, zatímco výstupy jsou urychleně odebírány kupci. Když skončí nedostatková ekonomika, poměr se změní. Není potřeba udržovat nadměrné zásoby vstupů, ale dojde k hromadění výstupů, protože chybí dostatek kupců.

TABULKA 4: Poměr zásob vstupů k výstupům

Země, období	Poměr
Kapital. státy 1981–1985	
Rakousko	1,06
Kanada	0,92
Finsko	1,92
Japonsko	1,09
Portugalsko	1,66
USA	1,02
Záp. Německo	0,71
Maďarsko	
1981–1985	6,10
1988	5,16
1989	4,65
1990	3,50
1991	2,67

Transformační recese nemůže být vysvětlena výhradně nedostatečnou poptávkou. I nyní považuje pouze polovina firem nedostatečnou poptávku za překážku produkce.³⁾ Octli jsme se v situaci

³⁾ Ani ve vyspělé kapitalistické ekonomice nepředstavuje nedostatečná poptávka během sestupné fáze konjunkturálního cyklu jedinou překážku vývoje produkce (hodnocení ukazují nejvýš 70–80 % viz J. J. Laffont (1985, str. 354)).

„z poloviny keynesiánské“, takže léčba výlučně keynesiánskou terapií není vhodná. Ale musím k tomu okamžitě dodat, že na druhé straně poptávka hraje velmi podstatnou úlohu při determinování outputu. V postsocialistické transformační recesi nebyla použita k omezování nabídky „brzda centrálního řízení“, jako tomu bylo při potlačování investic a produkce v socialistickém hospodářství. Ačkoliv nejsme v recesi produkované výhradně poptávkovou stranou, hraje poptávka prvořadou roli.

Když jsem se před 23 lety zamýšlel nad tímto problémem, doufal jsem, že lze přejít z trhu prodejce na trh kupce bez snížení produkce. Myslel jsem, že nabídka bude pokračovat v růstu, zatímco růst poptávky bude brzdit (ale ne do snížení) výrobu, k situaci, kdy dojde k přechodu nadměrné poptávky do stavu nadměrné nabídky.

Naneštěstí se transformace ubírá jiným směrem. Je proto řada důvodů. Dlouho před změnou systému se v Maďarsku zpomalil růst výroby a potom následovalo delší období stagnace. Přechod od nadměrné poptávky k nadměrné nabídce za těchto okolností, zvládnutí růstu poptávky a její absolutní snížení ve fyzických jednotkách samozřejmě znamená i snížení nabídky a tato vzájemná závislost je začarovaným kruhem, který prohlubuje recesi.

Ve skutečnosti mám špatný pocit při používání výrazů celková nadměrná poptávka a nadměrná nabídka, protože příliš zjednodušují popis situace. Dlouho jsem se stavěl proti ukvapenému používání agregátních makroekonomických kategorií v této oblasti. V podmínkách nedostatkové ekonomiky také existovalo neprodané zboží. Na mikroekonomické úrovni mohou být nadměrná nabídka i nadměrná poptávka. Některý producent bojoval s nabídkovými omezeními, zatímco další stáli před řešením poptávkových problémů. Tato opatrnost je nyní vhodnější než kdy dříve, avšak vede k dalšímu faktoru, k transformaci reálné struktury ekonomiky.

♦ Transformace reálné struktury ekonomiky

Když se nyní podíváme na obnovení monetární rovnováhy na makroekonomické úrovni, zůstává nezodpovězena jedna otázka: proč změna tržního režimu a přechod z trhu prodejce k trhu kupce měly recesní důsledky?

Ceny jsou uvolňovány postupně (v některých zemích najednou), což přináší nový systém relativních cen. Čím je rozsah větší (v Maďarsku paralelně docházelo i k liberalizaci zahraničního obchodu), tím silněji jsou pocítovány důsledky zahraničních relativních cen. Najednou nastane situace, kdy není pro řadu produktů a služeb dostatečná poptávka. Pokud jsou firmy zároveň zbavené finančních dotací a vzhledem k nedostatečné poptávce musí snížit ceny, dostanou se do ztrátových pozic. Mezitím ceny dalších výrobků vzrostou vzhledem k uspokojování dosud potlačované poptávky, takže se stanou ziskové pro výrobu nebo pro dovoz. Tím nový systém relativních cen navodí reálné změny struktury výroby. Ale celkové přizpůsobení novým cenám si vyžádá určitý čas.

Strategie nuceného růstu v socialismu vytvořila výrobní strukturu, nepřizpůsobenou požadavkům spotřebitelů. Využívání těchto produktů bylo dáno centrální alokací a nedostatkem.

TABULKA 5: Podíl jednotlivých odvětví na tvorbě HDP v Maďarsku

Odvětví	(v %)			
	1986	1988	1990	1991
průmysl	36,7	34,1	31,8	30,7
stavebnictví	6,6	7,7	6,6	6,3
zemědělství a lesnictví	20,7	16,6	16,2	14,8
doprava, pošty a spoje	8,9	8,0	8,2	8,8
obchod	9,4	10,1	11,5	11,1
vodní hospodářství	1,4	1,4	1,3	1,3
ostatní	1,2	1,1	1,3	1,4
Celkem mater. produkt	84,9	79,0	76,9	74,4
Osobní a ekon. služby	4,6	5,0	5,6	—
Služby fin. institucí	—	1,5	2,0	—
Zdrav., soc. a kulturní	6,2	8,7	9,4	—
Další služby	4,3	5,8	6,1	—
Celkem služby	15,1	21,0	23,1	25,6

V reformním období dochází k pozvolné změně výrobního složení produktu. Tento proces se v posledních několika letech zrychluje. Na úrovni odvětví to znamená snížení podílu a fyzického množství průmyslové produkce a zvýšení sektoru služeb. Zároveň na mikroúrovni nastávají tisíce menších i větších přizpůsobovacích změn.

V tomto ohledu nese transformační proces daleko více rysů shumpeteriánských než keynesiánských. Jednoduše to neznámá, že je agregátní poptávka nedostatečná. Poptávka po výrobcích některých sektorů dramaticky klesá, zatímco u jiných třeba roste.

Dovolte mi dva příklady. Dlouho odkládaná poptávka vedla k téměř explozivnímu rozvoji podnikání spojeného s osobními počítači, elektronikou, moderními informačními systémy a telekomunikacemi, takže na dlouhou dobu v tomto sektoru probíhal rozkvět i v prostředí všeobecné recese. Nové relativní ceny a nová struktura vedly k tomu, že vzrůstala turistika, poskytování stravovacích a hotelových služeb pro cizince.

Změna ve složení produktu a struktuře odvětví je spojená s dalšími dvěma změnami:

□ Změnily se vlastnické vztahy. Poklesl podíl státního a zvýšil se podíl soukromého sektoru včetně různých kombinací vlastnictví. To se odrazilo ve změněném podílu zboží vyrobeného v těchto sektorech.

□ Změnila se velikostní struktura firem. Malé a střední podniky v socialismu téměř neexistovaly. V Maďarsku se vrátily do ekonomiky po reformě socialismu v roce 1968 a po roce 1989 se jejich počet zmnohonasobil. Opačná tendence se prosadila u velkých podniků.

Dá se říci, že postsocialistickou ekonomiku charakterizují stále ubývajících velké státní podniky spolu s malými rychle se rozšiřujícími soukromými firmami, poskytujícími služby. Žádoucím stavem by byla situace, kdy by expanze probíhala rychlejším tempem než kontrakce. Skutečností je bohužel opak.

Probíhá bolestný ozdravný proces „přirozeného výběru“. Fakticky podobný probíhá v normálním kapitalistickém konjunkturálním cyklu. V transformační recesi jde však o mnohem intenzivnější, celistvější a komplexnější proces s daleko výraznějšími dopady.

♦ Poruchy v koordinaci

Mnozí lidé se naivně domnívají, že eliminací centrálního plánování se automaticky a okamžitě dosáhne tržní koordinace. Ve skutečnosti společnost vstoupí na „území nikoho“, protože byrokratické řízení přestane fungovat a nové tržní stimuly se ještě nedokáží v plné míře projevit.

Staré normy chování ekonomických aktérů zanikají, ale nejsou ještě vytvořeny vzorce chování nového, odpovídajícímu tržní ekonomice.

Dřívější instituce byrokratické koordinace zanikly, nové vznikají pomalu, nebo se nedokáží náležitě projevit.

Informační struktura byrokratické koordinace odešla, nový systém signálů není rozvinut a ekonomické subjekty nejsou schopné posoudit a zpracovat nové informace.

Riziko a nejistota jsou mnohonásobně vyšší než v dřívějším režimu vzhledem k působení rozporuplných procesů s nejasným výsledkem.

Maďarsko tuto situaci nepocívalo tak silně, protože proces ekonomických změn byl rozložen do delšího období, a proto neprobíhal tak bouřlivě. Proces transformace ale dokončen není a čas od času se podobné dozvuky projevují i v tomto státě.

Rozvoj tržního prostředí zabere čas a to je jedním z důvodů, proč se trvání recese tak prodlužuje. Tuto dobu lze uspořádat vhodnou regulací, legislativou a státní iniciativou. Vláda se v tomto ohledu dopustila mnohých hříchů: nespáchala s navrhováním a realizováním zákonů podporujících tržní kooperaci, s organizováním regulačních institucí konformních s tržním prostředím, nebo s poskytováním státních garancí v určitých oblastech, které si to vyžadují.

♦ Finanční disciplína a prosazení výkonnosti

V maďarské ekonomice lze pozorovat tvrdší rozpočtová omezení firem. Nejpatrnější ukázkou je silně působící realizace zákonů o bankrotech, i když ve srovnání s původním velmi striktním záměrem byla tato legislativa trochu zmírněna. Velký počet nesolventních firem prochází s využitím těchto postupů reorganizací a mnohé jsou likvidovány.

Soukromé firmy se od počátku nacházejí v silném rozpočtovém tlaku. Ačkoliv i zde se projevuje snaha o zmírnění, růst soukromého sektoru znamená rozšiřování tvrdých rozpočtových omezení.

Jaké důsledky mají tyto změny na recesi? Některé firmy zbankrotují a odejdou, což znamená propouštění a snížení poptávky o firemní vstupy. Zbývající, které jsou skutečně ziskové, použijí tržních nástrojů k boji o přežití a přistoupí k maximálnímu snížení

výdajů, což znamená opět snížení poptávky po vstupech. Pokusí se využít nadměrných zásob z minulosti. To má stejný účinek. Snížení zaměstnanosti a snížení poptávky. Nezaměstnaní obvykle spotřebují méně než v době zaměstnanosti, tedy další snížení poptávky.

Ředitelé státních podniků mohou také přistoupit k propouštění, ale obvykle nepodniknou příliš radikální redukci nadbytečných pracovníků. Zaměstnanost v průmyslu se snižuje pomaleji než výroba, takže produktivita práce se zhoršuje. Předpokládám, že stále existuje vysoká skrytá přežaměstnanost ve státních podnicích. Po privatizaci se situace mění. Zkušenost potvrzuje teorii: první věc, kterou noví vlastníci udělají, je propouštění nadbytečných pracovníků.

Na privatizaci se často nahlíží jako na hlavní prostředek k překonání recese a obnovení růstu, ale to je zjednodušené nekonceptní pochopení skutečné závislosti. Z dlouhodobého hlediska bude výkonnost zvýšena rozšířením soukromého vlastnictví, privatizací aktiv dříve vlastněných státem, nastolením tvrdší finanční disciplíny. Z krátkodobého pohledu však má privatizace opačný účinek, protože zvýší nezaměstnanost, sníží poptávku a přispěje k recesi. To je jedno z největších dilemat postsocialistické transformace.

TABULKA 6: Výroba, zaměstnanost a produktivita práce v maďarském průmyslu v letech 1980–1992

Rok	Output	Prům. počet zaměst.	Output na pracovníka (1989 = 100)
1980	87,0	116,1	74,9
1981	89,4	113,7	78,6
1982	91,6	111,4	82,2
1983	92,3	109,2	84,5
1984	94,8	108,6	87,3
1985	95,5	107,9	88,5
1986	97,3	107,1	90,9
1987	101,0	104,4	96,8
1988	101,0	101,7	99,3
1989	100,0	100,0	100,0
1990	90,8	94,5	96,0
1991	71,3	82,2	86,7
1992	55,0	68,0	81,0

Poznámka: Údaje pro output za období 1980–1989 jsou založeny na hrubé produkci hospodářských organizací spadajících do kategorie průmyslu. Indexy outputu za roky 1990 a 1991 jsou kalkulovány na základě průmyslové produkce. Od roku 1990 uvádějí firmy s právní subjektivitou nad 50 zaměstnanců. Tabulka nezahrnuje stavební sektor. Rok 1992 pokrývá období leden – červen.

♦ Zaostalost finančního sektoru

Tento problém částečně souvisí se dvěma předcházejícími. Bankovní systém neprovozoval za socialismu skutečné banky. Jejich skutečnou funkcí bylo vedení celonárodního účetnictví a pokladní služba, spolu s určitým dohledem na výrobní podniky. Řídícím principem bylo rozhodnutí státního plánu nebo byrokracie, komu poskytnout peníze a na co. Transformace bankovníctví v Maďarsku začala s uskutečňováním ekonomické reformy, takže bankovní systém trochu napodoboval tržní ekonomiku před rokem 1989.

Jedním z problémů je rychlost a neodpovědný způsob posuzování úvěrových rizik. To má úzkou souvislost s finanční disciplínou a ostře se to projevuje například v nástupnických státech Sovětského svazu. Tisíce ztrátových firem je udržováno naživu bankovními úvěry, čímž je posilována inflace a zabraňováno nastolení finanční disciplíny.

Tento fenomén se neprojevuje v rozsáhlém měřítku v Maďarsku, protože jsme tuto vývojovou fázi již překonali. Ale i v Maďarsku se projevuje propojení mezi státními komerčními bankami a velkými státními podniky. Banky vyjdou raději vstříc starým zákazníkům, než novým soukromým firmám. Existuje rozpor. Banky začínají přivýkat myšlence, že se musí věnovat komerčním aktivitám, které jako celek přinesou zisk. Musí se naučit, že banka není instituce na rozdělování peněz na objednávku shora nebo na přátelské doporučení politiků. Musí prosperovat z poskytování úvěrů. Žádný podnik v tržní ekonomice nemůže vydělávat dlouhodobé zisky „za držování zboží“.

Takže se vyvinula paradoxní situace. V bankách se naakumulovala velká zásoba likvidních peněz a zůstala tam uvězněna. Na jedné straně stojí banky bojující se poskytnout v širší míře úvěr a na druhé straně podnikatelé obávající se vzít si úvěr, protože to je příliš riskantní.

Po dlouhé období byla nominální úroková míra velice vysoká a teprve nedávno začala klesat. Reálná úroková míra nebyla vzhledem k prudké inflaci tak alarmující, ale přesto dosti vysoká na to, aby odradila podnikatele půjčovat si. Domnívám se, že nyní jsou v Maďarsku přiměřené podmínky pro přijmutí úvěru i pro středně úspěšné podnikatele. Souhlasím s tím, že hlavním důvodem k obavám z půjček je nejistota. Existuje příliš mnoho nepředvídatelných aspektů, týkajících se budoucí právní situace, daní a dalších veřejných poplatků, budoucích trendů ve vývoji relativních cen a inflace a celkového stavu ekonomiky.

Stále ještě nevznikla celá řada institucí a organizací, nezbytných pro tržní ekonomiku, zvláště pro stimulování transformace. Chybí například systém

záruk a garancí, nebyl plně rozvinut systém běžných účtů, transfery peněz prostřednictvím bank jsou velice pomalé a drahé. Kreditní karty nejsou široce rozšířené, chybí adekvátní soustava investičních a penzijních fondů. Rozvoj kapitálového trhu je na nízkém stupni.⁴⁾

Vývoj finančního sektoru samozřejmě zabere dlouhou dobu, ale vládě se dá vytknout, že jeho vývoj zpomalila. V sektoru zemědělství a stavby domů, které jsou všude ve světě předmětem speciálních úvěrových a investičních schémat, přispěla nerozvinutost finančních nástrojů velkým dílem k hluboké recesi. Typickým příkladem vládního nezájmu a pomalého přístupu byly tzv. „E-úvěry“ (specific credits for entrepreneurs).

Někteří autoři (např. G. A. Calvo a F. Coricelli, 1992) vidí v úvěrovém systému jednu z hlavních příčin recese. Toto tvrzení se zdá být správné, ale minimálně v případě Maďarska potřebuje určité doladění. Nemyslím si, že hlavním problémem je omezenost a těsnost celkové nabídky úvěru dané monetární politikou. I tam jsou možné určité rezervy. Problém je v nadměrném tření a nízké efektivnosti, s níž finanční systém operuje.

Postsocialistická transformace nutně navodí proces, který směřuje ke snížení agregátní produkce. Tento bolestný důsledek jsem rozebíral z pěti pohledů vzájemně souvisejících a ovlivňujících se procesů. Jejich negativní účinky jsou umocňovány chybami, způsobenými vládou.

(Pokračování)

⁴⁾ Obzvláště je potřeba se zmínit, že země se nepotýká jenom s problémem nevyspělého bankovního systému v užším smyslu, ale i finančního sektoru jako celku. Bylo by chybou se domnívat, že úvěr bude hrát prvořadou úlohu při financování firem. Obtíže nastávají při vytváření počátečního kapitálu a získávání kapitálových injekcí. Mnoho nejistot kolem uchování hodnot, ziskovosti investic s nedostatečným počtem organizací zabývajících se investováním odráží mnohé vlastníky peněz od investování na kapitálovém trhu.

INFORMACE Z MINISTERSTEV A BANK

Ing. Petr POKORNÝ, ministerstvo průmyslu a obchodu

Výrobní a ekonomická situace podniků hutnictví železa

Hutnictví železa zůstává přes některé dřívější prognózy a vnitřní problémy i v období transformace české ekonomiky jedním z jejích konsolidačních faktorů. Hlavní příčinou této situace je vysoký po-

díl exportu. Jenom přímý export podniků hutnictví železa dosáhl v roce 1992 hodnoty 25 056 mil. Kč a v hmotných jednotkách dosáhl téměř 2/3 celkové produkce. Vysoký export umožňuje dosavadní kom-